

ZONGO'NUN DEĞİRMENİ

Recep Seyhan

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Zongo'nun Değirmeni /	7
Flora'nın Çıngırakları /	31
Delifişek /	51
Ölü Sesleri Korosu /	71
Gözlerinde Çivi Yoktu Senin /	91
Sesleri Delen Bir Ses /	97
Kapı Sesi /	103
Yağmur Duası /	109
Sinek /	119

ZONGO'NUN DEĞİRMENİ

Değirmen Taşıyla Beraber Dönen Düşler

Hiç görmedikleri kuşlar girerdi o zamanın çocuklarının rüyalarına. Öyle ki gün ışımaya başladığında Şehrazat'ın anlattığı masalın sonuna geldiğini anlarlar; hatta o sırada sarayın bahçesinden gelen kuş seslerini bile işitebilirlerdi. Bununla kalmazlar, Kafdağı'nın ardından aşk vadisine doğru süzülen Zümrüdüanka'yı; Bağdat medreselerinin kubbelerinden havalandıktan sonra önce Ahlat üzerinde yükseklerden seslenen, oradan batıya doğru kanat çırpıp Süleymaniye'de soluklandıktan sonra Tuna boyunu geçerek Sultan Murad'ın Kosovada'daki makamında karar kılan Hüma kuşlarını; Belkıs'tan Hz. Süleyman'a haber getirmek üzere Yemen semalarında ha bire kanat çırpın Hüthüt kuşunu; Mekke'nin etrafındaki dağlardan inerek Ebrehe'nin ordusunu Kâbe önlerinde perişan eden Ebabil kuşlarını da görebilirlerdi o zamanın çocukları rüyalarında...

Böyle başlayacaktı hikâye...

Namazlıktan sonra karşımıza çıkan taş duvarla çevrili aile mezarlığını geçince çenesini ileri doğru çıkararak "Zongo'nun değirmeni işte şurası!" dedi hikâyeci. Hikâyeci dediğim bize bu önemli gezide mihmandarlık eden (daha sonra Zongo'nun hikâyesini yazacak olan) sınıf öğretmenimizdi. Baktığım yerde değirmen falan yoktu. Az durdum. Gözlerim değirmeni ararken anlatıcı durumu fark etti ve bana ardından yaklaştı, iyice sokul-

du. İşaret parmağını omzumun üstünden uzatarak, “Bak, şuraya bak. Hayır hayır, dere kenarına. Görüyor musun? Şu taş bina!” dedi bu kez.

Hayretten dilim boğazıma kaçmıştı sanki.

Bu muydu Zongo’nun değirmeni!

Oysa benim hafızamdaki değirmen, tek kişinin kol kuvvetiyle döndürerek deneleri öğütebildiği iki küçük yuvarlak taştan ibaretti.

Namını hep duyduğumuz Zongo’nun değirmenini görmek, bizim için o yaşta başlı başına bir heyecan sebebiydi. “Cinlerin de evleri vardır; evlenip çoğalırlar, kötü olanları, iyi olanları vardır oğul,” demişti haminnem. Zongo’yu gâvur cini sanıyordum ilkin. Sonra duyduklarım, onun cinlere hükmeden yarı efsanevi bir insan olduğunu düşündürmüştü bana.

Değirmene yaklaştıkça heyecanım da artıyordu. Orada nelerle karşılaşacağımı daha fazla merak etmekle kalmıyor, hayalimi de çeşitlendiriyordum şimdi: Değirmen, tasavvurumdaki gibi olmadığına göre burası, Zongo’nun cinleri eğittiği mekân olmalıydı. Demek ki kötü cinleri burada falakaya yatırıyor, iyi cinlere burada ziyafet veriyor ve onların gençlerinin düğünlerini de yine burada yapıyordu. Taş binayı delip içeri giren bu dev oluklar da Zongo’nun cinlerini değirmene getiren saklama korunaklarıydı. Ağaçların şemsiye olduğu kapı önündeki uzun oturak taşı ise Zongo’nun değirmene gelen hatırlı misafir cinlerini ağırladığı açık taraça olmalıydı.

Kapıdan girince kalın ahşap sütunlarla çevrili dar bir koridordan ilerleyecek, sonra bir iki merdiven inince salona ulaşacaktık. Orada, karşımızda, göz alıcı işlemlerle müzeyyen bir koltukta Zongo oturuyor olacaktı. Upuzun ve kıpkızıl bir burnu olacaktı Zongo’nun. Sonra haminnemin, başından hiç eksik olmadığını söylediği şems siperli serpuşu, üzerinde başkasına ait gibi duran diz kenarları geniş poturu, eğninde pelerin türü katmanlı bir şal olacaktı. Gözleri tam seçilemiyordu; ama oradan karanlık bir yerden bakan bu ışıltılı gözler, bizi dışarıda, mekâna yaklaşırken bile görmüş olmalıydı. Ellerinde beyaz eldiven vardı ve o eldivenleri çıkardığı anda parmak uçlarından kıvılcımlar saçılacaktı. O sihirli

ellerin kavradığı ucu saydam, topuzlu asayı kullanacak mıydı acaba? Unutuyordum; Kanlı Dere de kıpkızıl köpükler içinde, taşların üzerinden çığlıklar atarak akıyor olacaktı. Sonra, güneş batınca başında hörgüçlü mor bir başlık, göz alıcı rengârenk ipek giysileri olduğu hâlde, gelen misafirleri tütsülemek için elinde buhurdanlıkla Şehrazat gelecek ve bize masallar anlatacaktı.

Hem yörede iz bırakan insanları tanımak; hem de bir değirmen nasıl çalışır sorusunun cevabını yerinde görmeyi gündemimiz. Öğretmenimizin, yıllar sonra Zongo'yu; dolayısıyla onun değirmenini anlatacağını, dahası o hikâyede anlatıcılardan biri olacağını ise hiç düşünemezdim.

Gündemimizde, Zongo'nun yanı sıra, onun yakın dostlarından Çavuşzade Sahih Efendi'yi de anlatacak olan Kadıng'e'yi ziyaret etmek de vardı; çünkü Kadıng'e, kahramanlarımızın yaşadığı döneme genç bir kız olarak yetişmiş, bu konuda anlatacakları olan bir kadındı. Efendi ise gittiği yerlerde ateşli vaazlarıyla İstiklal Savaşı'na destek vermiş önemli bir zattı.

Ziyaretimizin son durağı, bugün tarihi bir eser olan Müftüzadeler Konağı olacaktı.

Oraya vardığımızda dereden başlayarak, değirmenin az yukarısındaki tümsekte oturak taşı olduğunu düşündüğüm taş dışında gördüklerimin hiçbiri tasavvurlarım gibi değildi. O taş da hem hayalimdekinden daha büyüktü; hem de değirmenin önünde değil az yukarısındaydı. Az sonra anlaşılacaktı ki oturak taşı burası değil; günün her saatinde büyük bir ceviz ağacının gölgeliğinde kalan, dış kapı girişini sağlı sollu çevreleyen taşlardı. Doğal taştan yerinde yontulmuş öteki büyük yontu da, değirmene gelenlerin namaz vakitlerini eda etmeleri için Zongo'nun yaptığı bir namazlık idi. Gördüğümün namazlıktan da ötede bir eser olduğunu ise idrak edecek yaşta değildim.

Düşler Odası

Demek, Zongo burada yaşamıştı! Burası, gece yarısına doğru tabiata coşkulu sesiyle hükmeden Kanlı Dere kenarında, güre ve sık ağaçların arasında, iyi bir kesme taş ustasının elinden çıkma

bir binaydı. Bina dediysem, Zongo'dan başlayarak onunla bir ömrü paylaşan insanların sesleri vardı duvarlarında; kuş sesli çocukların cıvıltıları vardı, yaşlı kadınların bükülmüş belleri vardı; eşeklerin, katırların uysal rabitaları, teslimiyetleri, keyifli homurtuları vardı; bunların da ötesinde, değirmenin altından köpürerek akan hikâyeler vardı orada.

Kapı girişine göre sağda, oturak taşının yanında içi boş büyük bir küp vardı. İçeri girdiğimizde muhayyilem tepetaklak olmuştu: Bir salon değil bir işlikti burası. İçerisi, tavana yakın küçük pencerelerden sızan ışık huzmeleri ile aydınlatılıyordu. Her şey sade idi: Orta yerde, çevresi ahşap korumaya alınmış dönüp duran iki büyük taş ve o taşın üstünde huni şeklinde bir selpin, onun altında ayazda kalmış çocukların çenesi gibi titreyip duran bir salıngaç; onun da altında işlenen denenin un olarak aktığı açık un deposundan ibaretti.

Biz vardığımızda bir adam değirmen taşı dişiyordu. Taş dişeyen adam, değirmenin şimdiki işleticisi olmalıydı. Adamın kaşları dâhil; duvarlar, zeminler, tavan kirişlerine kadar her yer onun hâkimiyeti altındaydı. Demek, Zongo, ömrünün sonlarını vaktiyle burada, hemen sağımızdaki şu küçük odada geçirmişti. Odanın içindeki ocakta tuğlaların ve küllerin arasına saklanan gömbe pişerken Zongo da tatlı bir uykuya dalarmış şurada, üzeri kilim kaplı makatta.

Ben kül gömbesinin macerasını düşünürken taş dişeyen adam başka bir şey söyledi: “Değirmencinin uykusu, değirmenin kundağına belenmiştir. Onun ninnisidir değirmenin sesleri; dolayısıyla değirmencinin rüyaları da o seslerden yapılmıştır. Değirmenci, değirmen çalışırken o şıkıdık tıkıdık sesler arasında görür düşlerini. Bir Değirmenci, değirmen durduğunda uyanır. Değirmenci uyanınca uykusuyla birlikte rüyaları da uçar, gider.”

Zongo bu odada kim bilir hangi düşleri gördü, hangi düşlerden uyanı? Kim bilir, kaç kez uçup gitti Ofelya buradan?

Demek, bu odada Ofelya için ağlamış, burada türkü çığırılmış, burada bitmesini istemediği düşlerden uyanmıştı Zongo. Gördüğüm her şey bir un ılıkılığı ve yumuşaklığı içindeydi: Tavan

boşluğunda duvardan duvara çaprazlama uzanan una belenmiş kalın ahşap kolonlar, çekiç darbelerinin çıkardığı tiz seslerin duvarlardaki yankısı, o sırada oradaki bütün eşyanın o sese katılması...

Sonra keşkül, bir kenarda yığılı un çuvalları, deneyi havuzda tesviye etme tapanı; yan tarafta, kapısı hep açık duran ahşap zerzeli o düşler odası...

Sonra değirmenin altından çarpana çalarak akan sular...

Burası bir masalın yaşandığı bir mekân gibiydi bizim için; üstelik o masalın kahramanı burada yaşamıştı işte.

O arada aklım, masalı dokumaya başlayan değirmenin çalıştırılmasında idi.

O da oldu: Bir anda şamatalı bir oyunun başlama komutu verilmişti de insanlar ellerinde kaşıklarla, zillerle taşın üzerinde oynamaya başlamışlardı sanki: Şıkıdım şıkıdım tıkı tık, şıkıdım şıkıdım tıkı tık...

Değirmen taşıyla birlikte sadece hayallerimiz değil Zongo'nun yan odada gördüğü düşler de dönmeye başlamıştı seslerin koynunda.

Orada, Zongo'nun buradaki adam gibi bir değirmenci olduğunu, değirmenin -öğretmenimizin ifadesiyle- "mini bir un fabrikası" olduğunu anlamam dışında kafama atılan diğer ilmekleri çözememişim:

Zongo kimdi, nasıl bir adamdı?

Yüzü hep asık olan Efendi ile keyifli bir adam olan Zongo nasıl ünsiyet edebilmişlerdi?

Bu dereye neden Kanlı Dere denmişti?

Bu soruların cevabı da Kadıngede.

Kadınge; köyde lafı sözü dinlenen, tabiattaki otlardan elde ettiği terkiplerle ufak tefek hastalıklara şifa bulan, hamile kadınları doğurtan, dertlinin derdini sırtlamış, bilinmeyenleri saklayan bir belleğe sahip, müşküleri gideren, kısaca hikâyeleri olan dirayetli, arife bir kadındı. Zongo için ilk sözü "Hey gidi!.. İsmi malum, cismi madum şimdi," oldu. Sonra anlamadığımız kısmı açık etti: "İsmi çok iyi bilinse de; işte, kendisi ortada yok.

Zongo'nun hikâyesine girince Çavuşzade Salih Efendi'den söz etmemek olmaz. Efendi ile çok ahbap idiler çünkü. Büyük Paskalya'yı karşıladığı nisan başlarında Efendi'yi oruç açmaya davet eder, o da onu Ramazanlarda iftara çağırırdı."

Öğretmenimiz, Zongo'nun hikâyesini bir gün yazabileceğini, bu yüzden not almak istediğini söyleyince Kadıng'e, "Ben anlatayım. Sonra kesip biçersen, diline nasıl düşüyorsa öyle anlatırsın işte kızım," dedi.

Ofelya'nın Parlayan Yüzükleri

Dağlardan nal sesleriyle inerti mavzerli kötülükler. Asık çehreli, puslu zamanlardı. Hatıra düşmesi bile kalpleri acıtan o eprimiş zamanlarda önce duygular zehirlenmişti. Keskin ve zehirli bir ayrılık girmişti araya. Kötü işler olmuştu. Sofralarını paylaşan insanlar birbirine durmuşlardı. Bekçiler birbirine düşmüş, haramiler tarafından talan edilmişti bostan. Yoksulluk zaten bet beniz bırakmamıştı insanlarda. Onların da yaşanmış veya yaşanacak hikâyelerini kurşunlayan, çocukların çocukluklarını parçalayan, fişekliklerini kuşanmış, kan dökücü, kara çizmeli, baykuş bakışlı haydutlar belirmişti. Altlarındaki atları bile huy-suzdu bu haydutların.

Zongo, işte o çetin zamanlarda, altı yaşlarında iken yörede hatırı sayılır bir aile olan Müftüzadelerin Abdullah tarafından himayeye alınmıştı.

Müftüzadeler namılı bir aileydi. Ailenin; ilk katı kesme taştan, üç katlı kâgir bir konağı vardı Kanlı Dere kıyısında. Bu konak; kileri, selamlığı, hizmetçi odası, ahır ve depodan bozma mahpushanesi ile on altı odalı muhteşem bir yapıydı. Bu konakta dönemin çocuklarının en merak ettikleri yer de bu mahpushane imiş. (Bu bizim için de böyleydi.) Suçlular, devletin kolluk kuvvetlerine teslim edilinceye kadar konağın mahpushanesinde tutulmuş. Oraya bir suçlu getirildiğinde çocuklar uzaktan bakarlarmış meraklı bakışlarla. Suçlunun nasıl bir insan olduğunu keşfetmeye çalışırlarmış zahir. Bu konakta büyümüş

Zongo. Velhasılıkelam Zongo, konak görmüş olmasının yanında, 60'ından sonra kenarları süslü yazma kitapların kokusu burnuna sinmiş farklı bir adamdı.

Konağa alındığı ilk zamanlardan aklında kalanlar; Molla Gıyaseddin'in hat kalemleri, atların siper gözlükleri, seyis Cezmi Efendi'nin sahtiyan kaplama kahverengi kamçısı, sonra o kamçının rengârenk püsküllerinden yola çıkarak bir gün giymeyi kurguladığı festir. İlk kez kasabada; ekmekçi, yağlıkçı ve yorgancı ustalarının başında görmüştü o fesi. Giyineceği feste nazarlık da bulunmalıydı ayrıyeten. Böyle bir fesi hiçbir zaman olmadı tabii Zongo'nun.

Çifti çubuğu çekip çevirebileceği, kasabaya inip tek başına alışveriş yapabileceği, kısaca kendini kaştarabileceği yaşa eriştiği sıralarda hamisi Müftüzadelerin Abdullah da "irtihal-i dâr-ı beka etmişti." Rum asıllı bir çocuk olarak bu köyde doğduğunun, buranın kendi köyü olduğunun ayırdına vardığında 11-12 yaşlarındaydı. O yıllara göre biraz gecikmiş bir yaşta, başka bir köyde himayeye alınmış olan yine Rum asıllı bir kızla evlendirilince konaktan ayrılmıştı.

Tam da o günlerde, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir mektup geldi Zongo'ya. Tetova/Kalkandelen'den, yeğeni Kostas'tan geliyordu mektup. Hukukçuymuş Kostas. İzini göçmen dairesindeki arşivlerden bulmuş. Babası zaten mübadeleden önce vefat etmiş. Annesi de birkaç sene önce dünyayı terk etmiş. Abisi Anasti ve Ablası Tolika hayattaymış. Kendisini Tetova'ya davet ediyor ve gel ömrünü burada tamamla amca diyordu Kostas.

Düşündü ve kararını o gün verdi Zongo: İş başa düşmüştü. Köydeki ata evinin başına dönecekti. Bu topraklarda doğmuş, burada büyümüş ve burada doymuştu. Vatanı burasıydı. Refikası Ofelya ile burada yaşayacak, burada yaşlanacak ve burada ölecekti.

Kararını Kostas'a böylece ilettili.

Zongo'nun Salih Efendi ile ilk iletişimi de ta, bu mektubu ona okutmasına ve cevap yazdırmasına uzanır.

Yıllar böyle geçti...

Yağmursuz bir akşamüstü eve döndüğünde Ofelya'yı sedirin üzerinde, başını bir kenara yaslamış uyuyor olarak buldu. O sırada, ona zirkon taşından yaptığı yüzük, ikinci ışığının şavkıyla Ofelya'nın parmağında yaldir yaldir yanıyordu.

O uykudan hiç uyanmadı Ofelya.

O taş yüzük de kendi el emeği olarak yapıp boynuna taktığı o kehribar kolye de bir daha öyle parlamadı.

Hiç beklemediği bir anda Zongo'yu da gözü gibi koruduğu kapısının önündeki çiçek tarhını da bırakıp gitmişti Ofelya.

Çocukları da olmadığı için yapayalnız kalmıştı Zongo.

Türlü çeşit çiçekler yetiştirirdi Ofelya. Burası yağmurlu bir yer olduğu için sulaması gerekmesede her gün bakımını yapar; diplerini çapalar, kuruyan dallarını tıraş eder, onları severdi. Begonya ile özel dostluğu da vardı: "Şimdi uyuyor. Uykuya dalmıştır, dokunma dedesi," derdi.

Ofelya gittikten sonra Zongo'un başından hiç eksik etmediği şems siperli serpuş da enik kulakları gibi şakaklarına abandı. Begonyalar küstü, koşar adım tırmandığı yokuşlar gözünde uzamaya başladı.

Arazi dik bayır ve yer yer taşlı idi. İş makinelerinin, motorlu araçların buralara ulaşmasına bir otuz-kırk yıl vardı daha. Tabiatın karnını deşip rızkını orada aramaktan, orman ürünleri ve hayvancılıktan başka hiçbir gelir kaynağı yoktu köy halkının. Genç adamlar köy köy dolaşır; hızar çeker, ağaç yontar, bir kısmı da ahşap veya taş ustası olarak çalışırdı. Yöre insanının, özellikle ahşap işçiliğindeki ustalığı haklı bir şöhrete sahipti. Son zamanlarda, başka vilayete, o arada başka şehirlere ulaşımı kolaylaştırmak için kol kuvvetiyle yol yapımı çalışmaları başlatılmıştı. Bu sayede, insanların kursağına besin değeri daha fazla, hazmı kolay lokmalar girebilecekti. Göze alan için balıkçılık imkânı da vardı; ama o iş için de deniz epeyce uzaktı.

Yoksulluk bir yana, ondan da öte yoksunluk vardı.

Yoksunlukta, fakir zengin herkes eşitti.

O yıllarda sebze ve meyvelerin ilaçlanmasında kullanılan göztaşının kaynağını bulmasıyla başlamıştı taşlarla ünsiyeti.

Yörede göztaşını üreten sadece oydu. Çocuklardan özenle saklanan o mavi taş işler, gerekli işlemlerden geçirerek pazarda satardı. Zamanla aranan bir taş ustası olacaktı. Nerede ne tür taş olduğunu, taşın kalitesini, hangisinin neye yaradığını bilirdi.

Evinin önündeki ağacın etrafına genişçe dairesel bir duvarla çevrelediği alan, farklı yerlerden bulup getirdiği bir taş koleksiyonu gibiydi. Bunlar; oval dere taşları, kristal ve mozaik mermer taşları; kalsit ve barit taşlar, döven taşı, süs taşları gibi yarı kıymette taşlardı. Taş kırmak için balyozları, murçları; yontmak için kesikleri, madırgaları; işlemek için özel elmas uçları, çöp kalemleri vardı.

Taş onun için kendisiyle konuştuğu, sırlarını paylaştığı, uzak düşlerini yakın kılan, kendisini Ofelya'yla buluşturan bir sırdaştı.

Gençliğinde el değirmeni taşı, minarelere kaide taşı yapar, inşaatların temeline kesme taşlar yontardı. Zamanla şadırvanlarda, mihrap ve mimber işçiliğinde de aranan bir usta olmuştu.

Zongo için üzerine Ferhat'ın hikâyesini yazabileceği bir kâğıt gibiydi mermer.

Değerli taşlardan yüzük de yapabiliirdi, ancak bunu Ofelya'dan başka kimseye yapmamıştı.

Salondaki camekânlı dolapta muhtelif heykelcikler, Ofelya'nın boynunda kehribar ve parmaklarında zirkon yüzük olarak evde de hep yanında idi taş.

Sesi kalabalık bir adamdı. Şamatası uzaktan işitilebilirdi.

Hem çalışır hem de lafin belini kırabilirdi.

Araziden beri gelmezdi.

Aradığı taşı bulabilmek için uzak gitmesi gerekebilirdi bazen. Bazen tarlada da ufak tefek işleri olurdu. Son zamanlarda değirmen taşı çıkarabileceği bir kaynak tespit etmiş; hatta taşı belirlediği eklem yerinden ayırarak taşınabilir iki parçaya ayırmıştı. Onu bir işlese iyi para ederdi. Fakat işte, uzak bir yerde idi taş ve onu köye nasıl getirebileceğinin hesabını yapıyordu.

İnsan; kendisiyle aynı çevrede yaşamasına, aynı yolları, aynı mekânları paylaşmasına hatta kullanım alanlarının ortak olmasına rağmen yine de o insanı keşfetmemiş olabiliyordu. Zongo,

Çavuşzade Salih Efendi'yi keşfedince bunları düşünmüştü. Efendi ile dostluğu, tam da o ham değirmen taşını nasıl değerlendireceğinin hesaplarını yaptığı günlerde pekişmişti; fakat işte, bu keşfe bir hayli gecikmişti. Şimdi hayıflanıyordu: Niye kendi yaşı da ilerledikten sonra tanımadı, niye daha önce keşfetmemiştir onu? Ofelya'sız kalmasının da bir payı bir var mıydı bunda bilmiyordu; ama Efendi'yi görmeden duramazdı.

Çavuşzade Salih Efendi

Çavuşzade Salih Efendi olarak bilinirdi yörede; fakat köyde Efendi derlerdi sadece. Efendi, o yıllarda köylerde pek rastlanmayan farklı bir adamdı.

Çıkmanın başında, sırtını derme çatma tahtalardan yapılmış verandaya yaslanmış hâlde oturan bir gözlük olarak görülürdü hep.

Uzaktan bakan biri, onun orada, ümmeti kendisini terk etmiş bir peygamber gibi kederler içinde saatlerce oturduğunu sanabilirdi.

Yanına yaklaştığınızda aslında onun kitap okuduğunu anlardınız.

Biri geldiğinde kitap değiştirirdi. Onu tanıyanlar veya onunla bir iletişimi olanlar, okuduğu kitapların hiç olmazsa adını bilirlerdi. Çocuklara *Hz. Ali Cenkleri'nden*, *Battal Gazi'den*; halka ise *Muhammediye*, *Delâil-i Hayrat* gibi kitaplardan birini okurdu.

Kendisi için okuduğu kitapların adını da künyesini de kimse bilmezdi.

Cuma günleri dışında pek çıkmazdı dışarıya. Cami az uzakta olduğu için mi bilinmez, çoklukla evde kılardı namazını.

Köyde kahve içen bir tek oydu.

Zamanın belini büktüğü eşi Zahide Hanım, Efendi'nin kahvesinin saatini aksatmazdı.

Farklı şehirlerde yaşayan neslinin erkeklerini gıyaplarında bile "Efendi" unvanıyla anar; eşine "hanım", torunlarına "bey" diye hitap eder; gıyaplarında kızlarından "kerimem hanımefendi", oğullarından "mahdumum", hepsinden "ahfadım" diye söz ederdi.

Gerekmedikçe konuşmayan Zahide Hanım ile unutulmuş ve mahrumiyetlerle dolu bu Anadolu köyünde (kendi ifadesiyle) “doldurulması mukadder bir çile”yi dolduruyordu.

Okumaya yine bir işle ara verirdi ve o süre evin alt katındaki mini ahşap atölyesinde geçirdi.

Onu arayanlar, şayet verandada değilse; elinde keser, testere, rende, törpü gibi gereçlerle atölyede bulabilirlerdi. Orada; kaşık, kepeç, boduç, tekne, sofraya, saklama kutuları gibi eşyalardan birini yapıyor olurdu. Daha da olmazsa fındık çubuklarından sele, sepet örerdii.

Bazen biri, saplamasını istediğı balta, girebi, çapa türünden bir eşya da getirmiş olabilirdi.

Bu gibi ufak işlerden para almazdı.

Son zamanlarda ceviz sandığı yapmaya da başlamıştı.

Bunun için gerekli olan ağacı haber saldığı kereste tüccarları bulup getirirlerdi.

Yaptığı ürünleri satmak için de pazara gitmez, müşterisi gelir onu bulurdu.

Atölyeye yanına gelen kişi her hâlükârda ya dinleyici ya da izleyici olmak durumunda idi. Zongo da bu şartlarda gelmiş ve ona bir sepet siparişi vermişti. İş bitip de ücretini takdim ettiğinde “Hediyemiz olsun Zongo Efendi!” cevabını alınca mahcup olmuştu Zongo.

Birinin kendisine “Efendi” hitabını ilk ondan duymuştu.

Çavuşzade Salih Efendi olarak sadece kasabada değil, vilayette de hatırı sayılır bir itibarı vardı; fakat onun ilmi kimliğini sadece İstanbul çevresi biliyordu.

Efendi'nin iyi bir tahsili olduğunu duymuştu; ama ayrıntıyı kendisine sormaya çekinmişti Zongo. Efendi'yi biz bile yeterince tanıyamıyorduk, onu az çok okumuşluğu olan hocalardan biri sanıyorduk. Meğer o, seferberlik yıllarında kurtuluşa destek veren bir hoca değilmiş sadece; Irak'ta Süleymaniye ve Erbil Medreselerinde sonraları İstanbul medreselerinde müderrislik yapmış âlim bir zat imiş. Basılı kitaplarının da olduğu duyulmuştu; ancak köylük yerde bunları kim, nereden bilecekti? Alfabe değişimin-

den sonra bir anda işsiz kalmıştı. Çok sonra bunu Zongo'ya "Bir sabah kalktık, kendimizi ümmî bir adam bulduk vesselam!" diye özetleyecekti. Şartlar hiç beklemediği yöne evrilince içine büzülmüş, kederi İstanbul'a sığmaz olunca da bir karar vermiş ve köyüne gelmişti. Memlekete döndükten sonra konuyla ilgili ısrarlı sorulara "Üzerimizdeki urbaya dışkı bulaştı. Yıkasak bile kokusu kalacak. Bana urbayı koklatmayın," demiş ve başkaca bir yorumda bulunmamış, işaret parmağını dudaklarına götürerek müteşebbisleri uyarmıştı.

Sonrası hayata bir kıyısından tutunma mücadelesi ile geçecekti.

Önceleri çift çubukla uğraşmıştı ilk birkaç yıl. Sonra o işi yapamayacağını anlayınca bırakmış, kendisini ahşap işlerine vermişti.

Bir marangoz değilse de elinden ahşap işleri gelirdi Efendi'nin. Zevk alırdı bundan. Bir köylüye lazım olan her türlü ahşap gerci yapabiliirdi. Evinin alt katındaki sofanın ahşap sandıklarında, bir marangoza lazım olabilecek gereçlerin çoğu vardı. Bunların bazıları duvarda asılıydı. Çoğu da babadan kalmaydı. Babası, iyi bir marangozmuş Efendi'nin. Çocukluğunda, atölyesinde babasının yanında çalışmış bir süre. İsteksizmiş o zaman. "Oğlum" dermiş babası, "yapmayacaksan da öğren. İnsan bir zanaatı öğrenmelidir. Gün gelir lazım olur."

O günün bir gün geleceğini hiç düşünmemiş tabii Efendi. Yaşça Zongo'dan biraz büyüktü. İkisi de çocuk yaşta; karağu bakışlı zamanları, sabahı bir türlü gelmeyen geceleri, bitmeyen uzun yaz günlerini birlikte görmüşlerdi. İşlerin hayvan desteğinde kol kuvvetiyle yapıldığı, zaman zaman köylü ile dayanışmaya girilmesi gereken o, telaşı çok zamanı kıt yıllarda, onunla böyle sıkı fıkı değildi Zongo. Hep ciddi ve vakur duran, nüfuzu ağır bir adamdı Efendi. Yanına varmaya üşenirdi bu yüzden. Çocuklar da çekinceli dururlardı ona. Onu ziyaret aklına gelse de Biz cahiliz, okumuş bir adamla ne konuşacaksın diye düşünürdü. Çenesi düşüktü biraz Zongo'nun, laf yola girerse arkasını beri alırdı. Bu özelliğini bildiği için olmalı, başlangıçta şaka ile karışık uyarmıştı:

“Bak Zongo Efendi!” demişti. “Burada beni boş lafa tutacak-
san kusura kalma, sana yoldaş olamam.”

“Yo, estağfirullah, o ne söz Efendi! Biz ilminden istifade için
geliyoruz,” demişti o da.

Zongo ile dostluğundan sonra onu çocuklar da keşfedecekti.

Efendi, cumaya gitmek için az uzun ayrıldığı bir gün, namaz
dönüşü dış kapının önünde harara giydirilmiş bir şey gördü.
Çuvalı açtığı anda gözlerine inanamadı: “Aman Allah'ım! Kavuşa
muttasıl bir mezar taşı bu!” dediğini kendisi de işitti. Anladı
durumu tabii. Serlevhada, eski Türkçe ile “Hüvelbaki” başlığı
altında, “Hay'dan gelen hû'ya gider,” ifadesi, onun da altında
“Erbil ve Süleymaniye Medreseleri müderrislerinden Çavuşzade
Salih Efendi'nin ruhiyçün el fatiha!” yazıyordu. “Sene” ifadesinin
önü ise boş bırakılmıştı.

Zihninin efendiyle meşgul olduğu günlerde değirmene giden
yol üzerinde araziye egemenliği altına alan yüksekçe bir yere
yekpare taştan namazlık yapma fikri de bu günlerde doğmuştu
Zongo'da.

İlk karşılaşmada bunu Zongo'ya sordu:

– Zongo Efendi, beni şaşırttın. Sen hat'a vâkıf mıydın?

– Konakta iken ustasına dikkatim olmuştu. Biraz acemi işi
ama idare edin.

– Yo, çok güzel! O işi senden başka kimse yapamazdı. Teşek-
kür ederim. Ne diyeceğimi bilmiyorum... Yalnız, örfî destarlı bir
kavuk, zaten ilmiye alameti olduğu için ayrıca müderrisliğimize
gerek yoktu.

– Gelecek nesil bu farkı bilmez, diye düşünmüştüm.

Sonrası kopmayan bir dostluk olacaktı.

Yanına her varışında “Gel bakalım Zongo Efendi,” derdi.
Bunu mutlaka derdi.

Son günlerde yine o taş düşmüştü aklına. Bir getirebilseydi,
iyi bir değirmen taşı olurdu ondan. Çalışmak bir şey değildi de
mesafe ve arazi şartları yorucuydu. Her gün gidiyordu oraya ve